शोधनिर्देशक : चिन्तामणि

रामप्रसाद ज्ञवालीका कविता-काव्यमा क्रान्तिचेत

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र

सङ्काय रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली विभागको

स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रको

प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

साधुराम बाँस्कोटा

रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौँ

२०६५

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधकार्य मैले श्रद्धेय गुरु चिन्तामणि भट्टराईज्यूको निर्देशनमा सम्पन्न गरेको हुँ । आफ्नो अतिव्यस्त समयको पनि ख्याल नगरी मलाई उचित सल्लाह, सुझाव र सहयोग दिँदै यस शोधकार्यको मार्गनिर्देशन गरिदिनुहुने श्रद्धेय गुरु चिन्तामणि भट्टराईज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । प्रस्तुत विषयमा शोधशीर्षक र प्रस्ताव स्वीकृत गरी लेखनकार्यमा समेत आवश्यक सुझाव दिनुहुने नेपाली विभागका विभागीय प्रमुख शङ्कर सुब्बाज्यूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । त्यस्तै प्रस्तुत विषय छनोट गरिदिई शोधकार्यको क्रममा आइपरेका विविध समस्याहरूमा उचित सल्लाह, सुझाव र हौसला प्रदान गर्दै समयमै शोधकार्य सम्पन्न गर्न सहयोग गरिदिनुहुने मेरा श्रद्धेय गुरु हेमनाथ पौडेल र रमेशकुमार भट्टराईप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । आवश्यक सम्पूर्ण प्राथमिक शोधसामग्रीहरू उपलब्ध गराइदिनुहुने प्रस्तुत शोधग्रन्थका नायक एवं आदरणीय गुरु रामप्रसाद ज्ञवालीप्रति पनि कृतज्ञ छु र साथै विभिन्न पत्रपत्रिका र पुस्तकहरू उपलब्ध गराई सहयोग गरिदिनुहुने मित्रलाल पंज्ञानी, मातृका पोखेल, डा. ताराकान्त पाण्डेय र डा. जगदीशचन्द्र भण्डारीप्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

आफूले जस्तासुकै दुःखकष्ट सहेर पनि मेरो सदा प्रगति, सफलता र उज्ज्वल भविष्यको कामना गर्दै मलाई शिक्षाको यो स्तरसम्म पुऱ्याउनुहुने पितामाता योगप्रसाद बाँस्कोटा र सरस्वती बाँस्कोटाप्रति सदासदा ऋणी छु । विशेष रूपमा मेरो सुरुदेखिकै अध्ययनमा केही व्यवधान आउन नदिन हरसमय सचेत रहने र यो शोधकार्य गर्न मन, वचन र कर्मले उत्प्रेरणा एवं सुझाव दिनुहुने पूज्य दाजुभाउजू उदयनारायण बाँस्कोटा र चण्डिका बाँस्कोटाप्रति चिर ऋणी छु । साथै मेरो अध्ययनकार्यमा बारम्बार सुझाव र सल्लाह दिँदै सहयोग पुऱ्याउने बहिनीहरू सावित्री, गायत्री र पवित्राप्रति आभारी छु । प्यारो सानु भतिजा अमृत बाँस्कोटामा धेरै धेरै धन्यवाद छ । मेरो अध्ययनका हरकार्यमा सहयोग गर्ने मेरा हितैषी मित्र एवं बन्धु अभिनारायण बाँस्कोटा र सँगी ईश्वरी घिमिरेप्रति नतमस्तक छु ।

यो शोधपत्र तयार गर्दा जसजसका पुस्तक, शोधग्रन्थ, पत्रपत्रिकाहरू आधार बनाइएको छ ती सबै लेखक-लेखिका, सम्पादक र शोधकर्ताहरूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु। साथै शोधकार्यको पाण्डुलिपिलाई सुसाङ्ख्यका माध्यमबाट छिटो-छरितो रूपमा स्पष्ट र सहज रूपमा टङ्कण गर्न सहयोग गर्नुहुने एक्स्ट्रा प्रिन्ट आउट प्रा.लि., डिल्लीबजारका यदुकुमारलाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा सबै सहयोगीप्रति आभार व्यक्त गर्दै समुचित मूल्याङ्कनका निम्ति सम्बन्धित निकायमा यो शोधग्रन्थ प्रस्तुत गर्दछु ।

समूह : रात्रि

त्रिवि क्रमाङ्क : २२

त्रि.वि. द.नं. :

मितिः २०६५।......

....

शोधार्थी

साधुराम बाँस्कोटा

रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पसका छात्र साधुराम बाँस्कोटाले त्रि.वि. स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) नेपाली विषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको “रामप्रसाद ज्ञवालीका कविता-काव्यमा क्रान्तिचेत” शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

....	....	....
चिन्तामणि भट्टराई)	(हेमनाथ पौडेल)	(शङ्कर सुब्बा)
शोधनिर्देशक	बाह्य परीक्षक	विभागीय प्रमुख

मितिः २०६५। ।

सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली विषयका छात्र साधुराम बाँस्कोटाले स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रका लागि "रामप्रसाद ज्ञवालीका कविता-काव्यमा क्रान्तिचेत" शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । निजले परिश्रम र लगनशीलतापूर्वक गरेको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु। यस शोधपत्रको मूल्याङ्कनका लागि रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति २०६५।....................

....

चिन्तामणि भट्टराई

रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौँ

विषय सूची

पृष्ठ

परिच्छेद - एक

शोध-परिचय

१.१ शोधशीर्षक १

१.२ शोधप्रयोजन १

१.३ शोधसमस्या १

१.४ शोधको उद्देश्य १

१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा २

१.६ शोधकार्यको औचित्य ६

१.७ शोधकार्यको सीमाङ्कन ७

१.८ शोधविधि ७

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा ७

परिच्छेद - दुई

रामप्रसाद ज्ञवालीको परिचय तथा रचनाधर्मिता

२.१ जीवनीपरिचय ८

२.१.१ जन्म र जन्मस्थल ८

२.१.२ बाल्यकाल ८

२.१.३ शिक्षादीक्षा ८

२.१.४ पारिवारिक स्थिति ९

२.२ व्यक्तित्वपरिचय ९

२.२.१ साहित्यकार व्यक्तित्व १०

२.२.१.१ कविव्यक्तित्व १०

२.२.१.२ आख्यानकार व्यक्तित्व १५

२.२.१.३ नाटककार व्यक्तित्व १७

२.२.१.४ निबन्धकार व्यक्तित्व १७

२.२.१.५ गीतकार व्यक्तित्व १८

२.२.१.६ समालोचक व्यक्तित्व १८

२.२.१.७ भूमिकालेखक व्यक्तित्व १९

२.२.१.८ सम्पादक व्यक्तित्व १९

२.२.२ विविध व्यक्तित्व २०

२.२.२.१ समाजसेवी व्यक्तित्व २०

२.२.२.२ राजनीतिक व्यक्तित्व २१

२.२.२.३ शैक्षिक व्यक्तित्व २२

२.३ कृतित्वपरिचय २३

२.४ पदक तथा पुरस्कारहरू २५

२.५ रामप्रसाद ज्ञवालीका साहित्यिक रचनाधर्मिता २६

२.६ निष्कर्ष २९

परिच्छेद - तीन

क्रान्तिको सैद्धान्तिक पक्ष र कवितामा क्रान्तिको प्रतिबिम्बन

३.१ क्रान्तिको शाब्दिक अर्थ ३१

३.२ क्रान्तिको परिभाषा ३१

३.३ कविताको सामान्य चिनारी वा परिभाषा ३३

३.४ क्रान्ति र कविताको सम्बन्ध ३६

३.५ कवितामा क्रान्तिको प्रतिबिम्बन ३७

३.६ नेपाली कवितामा क्रान्तिचेत ४२

३.६.१नेपाली कवितामा क्रान्तिचेतको पृष्ठभूमि (पृष्ठभूमिकाल) ४२

३.६.२ नेपाली कवितामा क्रान्तिचेतको विकास (विकासकाल) ४६

३.७ निष्कर्ष ५२

परिच्छेद - चार

रामप्रसाद ज्ञवालीका कविता-काव्यमा क्रान्तिचेत

४.१ रामप्रसाद ज्ञवालीका कविता-काव्यमा क्रान्तिचेतको विकास ५४

४.१.१ विषयप्रवेश ५४

४.१.२ रामप्रसाद ज्ञवालीका क्रान्तिकारी कविता-काव्यको चरण विभाजन ५६

४.२ रामप्रसाद ज्ञवालीका प्रकाशित कविता-काव्यको परिचयात्मक अध्ययन ६३

४.२.१'औंसीका फूलहरू' (महाकाव्य, २०५३) को परिचयात्मक अध्ययन ६३

४.२.२ 'पुतली र भ्रुसिल्किरा' (कवितासङ्ग्रह, २०५९) को परिचयात्मक अध्ययन ६६

४.२.३ 'एकादेशमा' (खण्डकाव्य, २०६१) को परिचयात्मक अध्ययन ६८

४.२.४'असुरग्याँस !' (कवितासङ्ग्रह, २०६२) को परिचयात्मक अध्ययन ७१

४.३ कवि रामप्रसाद ज्ञवालीका कविता-काव्यमा सामाजिक क्रान्तिचेत ७३

४.३.१ विषयप्रवेश ७३

४.३.२ 'औंसीका फूलहरू' (महाकाव्य, २०५३) मा सामाजिक क्रान्तिचेत ७४

४.३.३ 'पुतली र भुसिल्किरा' (कवितासङ्ग्रह, २०५९) मा सामाजिक क्रान्तिचेत ८१
४.३.४ 'एकादेशमा' (खण्डकाव्य, २०६१) मा सामाजिक क्रान्तिचेत ८८
४.३.५ 'असुरग्याँस !' (कवितासङ्ग्रह, २०६२) मा सामाजिक क्रान्तिचेत ९१
४.४ रामप्रसाद ज्ञवालीका कविता-काव्यमा राजनीतिक क्रान्तिचेत १०१
४.४.१ विषयप्रवेश १०१
४.४.२ 'आँसीका फूलहरू' (महाकाव्य, २०५३) राजनीतिक क्रान्तिचेत १०३
४.४.३ 'पुतली र भुसिल्किरा' (कवितासङ्ग्रह, २०४९) मा राजनीतिक क्रान्तिचेत ११३
४.४.४ 'एकादेशमा' (खण्डकाव्य, २०६१) मा राजनीतिक क्रान्तिचेत ११९
४.४.५ 'असुरग्याँस !' (कवितासङग्रह, २०६२) मा राजनीतिक क्रान्तिचेत ! १२७
४.५. रामप्रसाद ज्ञवालीका कविता-काव्यमा आर्थिक क्रान्तिचेत १३६
४.५.१ विषयप्रवेश १३६
४.५.२. 'आँसीका फूलहरू' (महाकाव्य, २०५३) मा आर्थिक क्रान्तिचेत १३७
४.५.३ 'पुतली र भुसिल्किरा' (कवितासङ्ग्रह, २०५९) मा आर्थिक क्रान्तिचेत १४१
४.५.४ 'एकादेशमा' (खण्डकाव्य, २०६१) मा आर्थिक क्रान्तिचेत १४३
४.५.५ 'असुरग्याँस !' (कवितासङ्ग्रह, २०६२) मा आर्थिक क्रान्तिचेत १४५
४.६ निष्कर्ष १४९

परिच्छेद - पाँच

मूल्याङ्कन र निष्कर्ष

५.१ मूल्याङ्कन १५२
५.१.१ सामाजिक क्रान्तिचेत १५३
५.१.२ राजनीतिक क्रान्तिचेत १५५
५.१.३ आर्थिक क्रान्तिचेत १५७
५.२ निष्कर्ष १५९
सन्दर्भसामग्री सूची १६२
परिशिष्ट १६७